

UČITELJSKI TOVARIŠ.

List za šolo in dom.

Izhaja v 1. in 15. dan vsacega meseca, in stane vse leto 3 gold., pol leta 1 gold. 50 kr. Spise in dopise vzprejema uredništvo. — Naročnina in oznanila pošiljajo se založništvu v Milic-evo tiskarno v Ljubljani.

Štev. 16.

V Ljubljani, 15. avgusta 1883. l.

XXIII. leto.

Poučilo šolskim oblastim in šolskemu nadzorništvu.

(Dalje.)

Pri zvršitvi sklepnega odstavka 17. §. postave, ki zadeva pouk v drugih živih jezikih v meščanskih šolah, naj se v večjezičnih deželah ozira na deželne jezike, kateri niso učni jezik zadevnim meščanskim šolam.

S tem, da so se ustanovile odločene meje olajšavi o šolskem obiskanji (izpeljavni ukaz V. k §. 21.) zavira se samohotnim terjatvam, ki se ne edinijo z nalogo ljudske šole; nova uredba pa, da se namreč dve višji starostni stopinji za šolo ugodne mladine celih občin na deželi v posebnih, od drugih šol odločenih oddelkih smejo poučevati, ustreza željam ljudstva po znižbi šolskih bremen (§. 11., odstavek 4.) in po olajšavi šolske dolžnosti še dalje kakor do zdaj. Z napravo takega oddelka za učence, v katerem se otroci le neposrednje poučujejo in z določbo, da ima šest spodnjih starostnih stopinj za šolo ugodne mladine en del šolskega leta več šolskih ur, kakor do zdaj, ogne se užé večkrat poudarjanim pedagogično-didaktičnim neprilikam, ter varuje, da se splošno predpisanim učnim smotrom ne zavira.

Spredaj omenjena postava se ne dotika naprave izobraževališč za učitelje (izpeljavni ukaz k §. 29., 30., 32.), katere tako zelo vplivajo na to, da se vzreja učiteljstvo za ljudske šole in da se razvija ljudsko šolstvo. S tem, da za vzprejem v učiteljska izobraževališča térja prvo obrazovanje in postavna določba, da podučitelji le potem, če dejanski šolski službi zadovoljujejo, pridejo k sposobnostni preizkušnji in da se tako v službi za trdno nastavljajo (§. 38. te postave in VIII. izpeljavnega ukaza) s tem se le pospešuje obrazovanje in veljava učiteljskega stana.

Določilo, izrečeno v §. 54. postave, da se ustrahuje vedénje učiteljskega osebja, ki podkopuje veljavo učiteljskega stana ali delovanje vzgojnikovo in učiteljevo zunaj šole, bode le neposrednje pripomoglo, da se bode pri tem enakomerno ravnalo, in da se bodo zadrževale mnoge pritožbe, ki o tem dohajajo do naučnega ministerstva, da so se kot dolžnostne napake imela tudi taka dejanja, ki se stanovske dolžnosti in stanovske časti ne dotikajo. Vestni učitelj je užé do zdaj pri svoji službeni prisegi: „šolski mladini v vsem z lepim vzgledom svetiti, ter po vseh svojih močéh vzbujati in širiti ne le vednosti, temuč tudi čut za verstvo, postavo in nravni red“ spoznal svojo veliko dolžnost, da se je v šoli in zunaj šole tako vedel, da ni izgubil zaupanja in veljave, kar zahteva vsaka javna služba posebno pa učiteljski stan.

(Konec prih.)

Ženska vzgoja.

(Spisuje Jos. Ciperle.)

15.

„Dekle bodi materi veselje,
In očeta svojega spoštúj!
Dober njima se otrok skazúj,
Želja njiju bodi ti povelje!“

Mislimo si, da smo izpridili užé svojo hčer tako, da nam je odrekla popolnem pokorščino. Mislimo si, da jo opomini in darila nič več ne ganejo; kaj bodemo storili? Ali si bomo pulili morda vsled tega lasé z glave; ali si bomo raztrgali od žalosti obleko,

ali potresli glavo s pepelom? Znabiti bode koristilo to, da jo klečé prosimo za božjo voljo, naj bode zopet tako dobra, naj nas zopet uboga?

Žalibog, da je nekaj takih starišev na svetu, kateri so in bodejo ravnali tako. Kajti oni, ki so vplivali na svojo hči zmiraj naopačno, ki so tedaj sami zakrivali, da je postala nepokorna, so tudi zmožni slednjič še to naopako storiti.

Kaj je tedaj storiti? Misli si, ljubi moj vzgojitelj, da je nepokorščina bolezen, huda bolezen, nevarna bolezen. Ona je celó, rekel bi, kužna in nalezljiva bolezen. Vsaj veš, kaj pravi pregovor, da ena garjeva ovca pokvari vso čedo; in tako tudi en nepokoren otrok pokvari mnogo drugih, ki so z njim v dotiki. Prosim te, misli si o nepokorščini vse, samo dobrega nič ne.

Ako si misliš tako o pokorščini, razumel bodeš lahko, da je treba, in da je kerščanska dolžnost dati bolniku zdravila. Znano ti je tudi gotovo, da so zdravila, in posebno ona, katera imajo odpravljati nevarne bolezni, največ grenka. In ker je nepokorščina taka bolezen, moraš mu dati pokusiti nekaj grenkega. Kdo je iznašel to zdravilo, kdo je je prvi rabil, o tem molčí zgodovina. Ali to vemo, da so pedagogi vseh časov dosegli ž njim vedno lepe uspehe. Se vé, pravi sedanji modri svet, da ti pedagogi ne spadajo, ter se tudi nimajo v vzgled postavljati v sedanji vzgoji. Zdaj naj se vzgojajo otroci drugače, ne več z onim zastarelim zdravilom. Ali kaj naj stopi na njega mesto, tega ne vé še prav zdanji modri svet.

Po to zdravilo ti ni treba hoditi h kupcu ali k lekarju, ni ti treba pisariti na Dunaj ali v Pariz po nje, kakor morda po kaj nepotrebnega; to zdravilo najdeš lahko prav blizu, treba ti je morda poseči le skozi okno, ter je odlomiti od kacega grmiča.

To prevažno zdravilo je leskov les.

Ali čemú ravno leskov les, ali morda drug les ne storí tako svoje dolžnosti? Pač, ali svetoval sem ti ga le iz pietetete do onih starih čestitljivih pedagogov, ki so ga rabili tako uspešno nekdam v vseh časih, po vseh šolah, po vseh hišah in vseh dvoriščih. Tudi se pripisuje leskovemu lesu neka posebna simpatija do otroškega telesa. Le poglej, ali se ne krivi leskova palica, s katero tepeš, ravno tako, kakor tepeno telo otrokovo! Le poslušaj, ali ne čuješ necega glasú, ki prihaja iz notranjosti leske, in ki je podobno glasom, ki prihajajo iz prsi tepenega otroka! Ta glas imenujó nekateri žvižganje, drugi celó petje. In neki neusmiljenec je celó skoval pregovor, da „šiba novo mašo poje“. Gotovo je bil ta eden onih pedagogov, ki ne spadajo več v naše stoletje.

Razun imenovane simpatije ima leska tudi to dobro lastnost, da se ne zlomi tako naglo; tudi ni tako hudobna, da bi težko poškodovala koga. Pač provzroči nekaj vnanjih bolečin, ali zato ozdravlja vsako še tako nevarno bolezen, katera je provzročila naopačna vzgoja.

Toliko o tem prevažnem zdravilu.

Ali kaznovati se imá otrok le, ako je zaslužil to kazen tudi v resnici. Preiskovati se ima, ali je bil v resnici nepokoren; ali ni morda izvršil našega povelja zató, ker ga ni razumel, ali kar si bodi.

Dalje naj se otrok ne kaznuje za vsak prestopok na enak način; kajti krivična kazen, in tudi ona, ki ni primerna, t. j. prevelika ali premajhna za velikost prestopka, pokvarja le še bolj otroka, na mestu da ga izboljša.

Z nobeno stvarjo si ne odtegnejo stariši ložje ljubezni otrokove, kakor s krivično kaznijo. Toda nima se misliti, da vsaka kazen vcepi otroku sovraštvo do svojih starišev. Pač se je raztrgala z nepokorščino mej stariši in otrokom vsa zveza. Ali pravična kazen jih ima zopet zediniti, kar se tudi doseže, kajti kaznjenec bode potem največ zopet ubogal. — In da zopet uboga, zato se je kaznoval. (Dalje prihodnjič.)

Kranjske šole in Habsburžani, njihovi pospeševalci.

(Dalje.)

Iz šolskega reda se razvidi, da je bila ta šola v najtesnejši zvezi s cerkvijo in konfesionalna šola v pravem smislu. Latinščina, katekizem in evangeliji so bili najglavnejši predmeti. Molitve predpisane so bile ne le za šolo, ampak tudi za dom, zjutraj in zvečer, pred jedjo in po jedi. Ob nedeljah in praznikih zbirali so se dijaci v šoli ter šli od tod v cerkev pridigo poslušat, ki se je potem izpraševala. Kletev kaznovala se je zelo ostro. Slovensko poučevalo se je le v prvi dekuriji prvega razreda, v drugi dekuriji pak se je užé delal razložek mej slovenskimi in nemškimi dijaci in tretja dekurija, ki se je bavila zlasti z berilom in učenjem cerkvenih spisov, bila je strogo nemška. V drugem in tretjem razredu bili so slovenski pogovori celó prepovedani, četrto-razredniki smeli so se le latinsko izraževati. Če se je kdo spozabil in mu je ušla kaka slovenska ali nemška beseda, obesili so mu lesenega osla na vrat, ki ga je moral nesti domov. Ta jezikovna prepoved veljala je tudi domá.

Disciplina je bila jako stroga, da si tudi se je zlasti v novem, po Frischlinu sestavljenem šolskem redu priporočalo, dijake le malokdaj kaznovati ter se zdrževati pri kaznovanju vseh surovih in razžaljivih besedi. Palica zove se učiteljevo žezlo in za lenobo in druge pregreške se je marsikaterokrat z njo plačalo. Za zapiranje in odpiranje, kurenje in snaženje šol so bili dijaški posli.¹⁾ Na poti domov dijaci niso smeli zijal prodajati in se morali ponižno odkriti in ogniti, če so srečali koga od plemstva, bodi si možkega, bodi si žensko, ali sicer kacega meščana, zlasti pak se jim je priporočalo, naj skazujejo svoje spoštovanje mestnim svetovalcem, učenim in imenitnim ljudem, v prvi vrsti pa duhovnikom in učiteljem.

Ravno tako nadzorovali so se tudi podučitelji *collaboratores*. Krčme in slabe družčine so jim bile prepovedane; v četrť leta po odpovedi djali so se lahko iz službe. Nalagalo se jim je, naj šolske ure vestno držé ter se o šolskem času ne spuščajo v nepotrebne razgovore. V početku imel je ravnatelj malo moči do svojih podučiteljev, ki so se mu zavoljo tega neradi uklanjali. Vsled obilih preprirov pak so stanovi ravnateljevo oblast pomnožili.²⁾

Mimo te latinske, nahajale so se v Ljubljani še tri, in sicer ljudske šole. Jedno, nemško pri Šenklavžu, morali so zapreti, ker se je preslabo obiskovala. Drugo uzdrževal je magistrat, o tretji šoli pak se ne vé nič natančneje.

Latinsko šolo imeli so mimo Ljubljane le še v Kranji, nižje šole pak so se nahajale tudi sicer po deželi. V Metliki n. pr. zahtevali so od učitelja znanje dveh pisav, nemške in latinske, ali pak nemške in glagoliške. Na Dolenjskem je bilo Krško središče duševnega napredka, kjer je poučeval Bohorič, predno so ga poklicali v Ljubljano ravnateljem gimnazije, zlasti za sinove plemenitažev.³⁾ Sploh se je Dolenjska za šole zelo brigala, ker tudi v Črnomlju in Žužembergu nahajamo učitelje. Poznana je bila šola v Kameniku, mej kmetskimi občinami pak si je omislil le Bled svojo šolo.⁴⁾

A le kratek čas je bil tem šolam odmenjen; katoliška protireformacija zadobivala je vedno več tal in ko so prišli l. 1595. jezuiti na Kranjsko, napočili so za protestante slabi časi; 30. oktobra l. 1598. prišel je v Ljubljano kneževski ukaz, da morajo vsi protestantovski učitelji pred solnčnim zatonom Ljubljano in v treh dneh vse nadvojvodove pokrajine zapustiti,⁵⁾ in šole prevzeli so jezuiti, ki jih je Ferdinand podpiral na vso moč,

¹⁾ Mittheil. 1860, 66.

²⁾ Viri o tej šoli: Elze: Superintendenten. — Strauss: Nicodem. Frischlin. — Nečásek: Gimnazijski program l. 1859. — Mittheil. 1859.

³⁾ Mittheil. 1865, 100.

⁴⁾ Dimitz, Gesch. Krains, III.

⁵⁾ Mittheil. 1851, 49.

ter jim stregel z bogatimi darili v roke. Navesti le hočemo nekoliko slučajev. Že l. 1599. odmenile so se vse pri vicedomatu vplačevane kazni jezuitom. Tudi kazni luterskim meščanom in plemičem naložene, priznale so se jezuitom za zidanje novega kolegija, mimo tega pa še takó zvaní deseti vinar od posestva izselilih se protestantov. Ta deseti vinar prinesel je jezuitom l. 1601. in 1602. ne manj ko 8310 gold. 15 kr. L. 1603. dovolil jim je cesar od desetega vinarja zopet 3000 gld. L. 1602. dala se je jezuitom hiša necega iz dežele odišlega protestanta Geralda, naj se otvori v nji šola za uboge dijake. L. 1607. pritožili so se meščani, da jezuiti nočejo plačevati davka od 17 v šentjakovski in rožni ulici nakupljenih hiš. Toda vicedom odbil je njihovo pritožbo z izjavo, da so si pridobili jezuiti s poukom mladine veliko zaslug in da naj so toraj davka prosti. Proti jezuitom upirali so se tudi kranjski stanovi zastoj. L. 1599. pritožili so se proti njihovi vpeljavi v deželo, a že malo let za tem obdarjevali so jih res kneževsko.⁶⁾

Latinska jezuitska šola imela je dva oddelka, gimnazijo in licej, ali tudi filozofička šola zvan. Gimnazija imela je 6 razredov. Glavni njen smoter je bil, dijakom priučiti dovršeno, klasično znanje latinskega jezika; mimo tega učila se je tudi grščina, sevéda le površno užé v 2. razredu, še le pozneje sprejela se je v učni red tudi zgodovina, aritmetika, zemljepisje in kosmografija.⁷⁾ Pridnost dijakov so skušali jezuiti z raznimi sredstvi podžigati ter osnovali v ta namen večkratne disputacije in tekmecevanje (koncertacije). Dijaci, ki so izdelali najboljše naloge ali se v besednem boji skazali najbistroumneje, imenovali so se častnim šolskim dostojanstvenikom ter se zvali: *decurio*, *ensor*, *decurio maximus* itd., najodličnejši pa *imperatorji* ali *pretorji*.⁸⁾ Sicer sta bila dva izpita v letu, toda izvrstni dijaci prestopili so lahko tudi tekom leta v višji razred. Konec leta so se odličnjaki obdarovali s premijami in njihova imena so se javno brala; lenuhom pak so se pridela še smešna: *Leonardus Confusius*, *Mandarimus Landstreichensis*, *Gabriel Rusticutius Grobianensis*, *Casparus Irrlandus*, *Antonius Nihilaufmerkius* itd. Vrhu tega so se lenuhi devali še v nižji razred, ali so se morali same sebe bičati, ali so jih oblačili v grešniške rašovnike in jih postavljali javno v posmeh; topli so jih, zapirali, postili in izključevali.⁹⁾

Človek bi mislil, da je bilo jezuitom do nravnosti in poštenega obnašanja dijakov še več, ko do dobrih uspehov v šoli, toda disciplina je bila kaj slaba. Jezuiti celó prepoznega prihoda v šolo v početku leta zabraniti niso mogli. Redko kdo je prišel o pravem času; še le 14 dni po počitku leta jeli so se dijaci od vseh strani shajati. Dostikrat so si dajali dijaci sami počitnice, sicer pak so bili tudi jezuiti sami v tem oziru sila radodarni. Najnezatneji slučaj je zadostoval, da se je dalo prosto, vrhu tega so obile procesije na Rožnik, k Božjemu grobu, na Fužine, k Mariji Devici v Polje itd. vzele šoli mnogo časa. A godile so se še druge nedostatnosti, ki jih jezuiti ali niso hoteli videti, ali jih zamolčati skušali. Gledé nravnega obnašanja dijakov bile so protestantovske šole mnogo, mnogo boljše. Ponočevanje, igranje s kartami, tepeži z vojaci, rokodelci in meščani bila je kaj navadna reč in se je odpravljala tim težje, ker so jezuitski profesorji o vsaki priliki z dijaci potegnili, zlasti če so bili dijaci plemiči. Z plemstvom v najožji dotiki ostati bilo je prvo in najvažnejše geslo jezuitsko in dobrikali so se plemenitim starišem in dijakom. V cerkvi n. pr. so morali pri maši klečati, le plemiči smeli so zavzeti kapele, grofi pak so lahko sedeli.¹⁰⁾ L. 1651. bičali so profesorji

⁶⁾ Mittheil. 1863, 86 in 87.

⁷⁾ Nečásek, Gimnazijski progr. l. 1860, 6.

⁸⁾ Mittheil. 1857, 134.

⁹⁾ Nečásek, ibid.

¹⁰⁾ Mittheil. 1857, 101.

tri dijake zaradi vender le prerokovnjaškega življenja in najhujega mej njimi izključili. Izključili pak bi bili tudi jednega plemiča, ko ne bi bili prisiljeni jemati ozir na njegovo plemstvo. Potepuh je ostal še v šoli.¹¹⁾ L. 1664. zasačili so tri dijake pri tatvini. Jednega, sina poštene rodovine (pač plemenite), izpustili so tekoj, druga dva pak so priprli, a izpustili so ju skrivaj, bojé se, da ne bi unega, plemiča kompromitovali.

(Dalje prihodnjič.)

Knjiga Slovénka

v
dobah XVI. XVII veka.

V. Peti v tem veku smé se imenovati **Baron Janez Bajkart Valvasor**. Rojen je bil Valvasor v Ljubljani 28. majnika 1641. Učil se je najprej pri Jezuitih. Da se v vednostih še bolj izomika, potuje po mnogih vnanjih deželah, po Nemškem, Laškem, Afrikanskem, vzlasti po Francoskem. Ko potovaje po mnogih deželah vidi, da lepa njegova domovina je silo malo znana drugod, se mu milo storí, in vžge se mu v srcu iskreni namen, domačim in ptujim pokazati njeno krasoto. Kar si je namenil, to tudi zvesto spolni; toda — véliko delo njegovo, domovini na slavo, povžije vse véliko njegovo premoženje tako, da prej premožni mož umre ubožen v Krškem 19. septembra l. 1693.

Sam laške krvi pisal je J. B. Valvasor v duhu tedanje dobe nekaj latinski, nekaj nemški, vmes malo slovénski, vendar premnogo na slavo in korist ne le vojvodini Kranjski, marveč Slovencem sploh in deloma tudi Slovanom.

Med mnogimi književnimi deli njegovimi so nam posebej znamenita na pr.: *Topographia Ducatus Carnioliae modernae, Arcium Lambergianarum, castellorum et dominorum in Carniolia* l. 1679. ..., *Archi-Ducatus Carinthiae modernae, Carinthiae Salisburgensis* l. 1681.; *Charta Geographica Carnioliae, Carinthiae, Croatiae* l. 1685. itd. — „Slava Valvasorjeva“ je pa „Slava Vojvodine Kranjske“ s temle celim naslovom:

Die
HERZOGTHUMS
des
Hertzogthums Crain.

Das ist,

Wahre, gründliche, und recht eigentliche Gelegen- und Beschaffenheit dieses, in manchen alten u. neuen Geschicht-Büchern zwar rühmlich berührten, doch bishero nie annoch recht beschriebenen Römisch-Keyserlichen herrlichen Erblandes, Anjetzo, Vermittelst einer vollkommenen und ausführlichen Erzählung aller seiner Landschaften, Böden, Felder, Wälder, Berge, fließenden und stehenden Wassern, unterirdischer Berg-Seen, bevorab dess Welt-berühmten Cirknitzer Wunder-Sees, auch verwunderlicher Grotten, und viel andrer ungemeiner Natur-Wunder, imgleichen der Gewächse, Mineralien, Bergwercke, Edelgesteine, alter Müntz-Stücken, Thiere, Vögel, Fische etc.; überdas auch der Gebiete, Herrschafften, Schlösser, Städte, Märckten, Grents-Häuser und Festungen, und deren so wol vormaligen, als heutigen Besitzer oder Vorsteher, Gebieter, Einwohner, Sprachen, Sitten, Trachten, Gewerben, Handthierungen, Religion, Heiligen, Patriarchen, Bischöffen, Orden, Pfarren, Kirchen, Klöster etc.; Regiments-Würden, Aemter, Gerichten, Ständen und Familien; wie auch der Lands-Fürsten, Jahr-Geschichte, alter und neuer Denckwürdigkeiten: Durch selbst-eigene gantz genaue Erkündigung, Untersuchung, Er-

¹¹⁾ Ibid.

fahrung und Historisch-Topographische Beschreibung, In Funffzehen, wiewol in vier Haupt-Theile unterschiedenen Büchern, wie auch häufigen Abrissen und zierlichen Kupffer-Figuren ausgebreitet, von **Johann Weichard Valvasor, Freyherrn**, Einer hochlöblichen Landschafft in Crain Hauptmann im Untern Viertel und der Königlich-Englischen Societät in England Mitgließe; Aber In reines Teutsch gebracht auch auf Begehren mit manchen beyfügigen Erklärungen, Anmerck- und Erzehlungen erweitert durch **Erasmus Francisci**, Dess hochgräfl. Hauses Hohenloh und Gleichen Raht. Laybach, Anno MDCLXXXIX. Zu finden bei Wolfgang Moritz Endter, Buchhändlern in Nürnberg. Cum Privilegio Sacrae Caesareae Majestatis.

Ta naslov kaže dokaj popolnoma, kaj vse ima vélika knjiga v sebi. V čveterih debelih pôlovnih vezkih razodeva 533 podob ter šteje 3320 strani. Viri, iz katerih je zajemal Valvasor, so vsi naznanjeni; med njimi so Megiser, Schoenleben, Bohorič, Kastelec itd. itd. V spisovanji podpiral ga je vzlasti Erazem Francisci in nekoliko tudi Pavao Vitezović. Čveteri deli se krojijo v XV bukev in te v razne odstavke ali poglavja, katerim na čelu se nahaja zaznamnjan ob kratkem obseg, ob kraju pa so opazke, ktere jako olajšujejo prebiranje in umevanje posameznih tvarin. Na notranjem listu kaže se v viteški opravi pisateljeva slika in krog nje podpis njegov: Herr Johann Weyhart Valvasor Freyherr zu Gallnegkh und Meydorff, Herr zu Wagensperg und Siechtenberg. Einer Löbl. Landschafft des Hertzogthums Crain in untern Viertel des Fueswolffhs Hauptman und ein Mitglied der Königl. Societet in Engelland. — Pod njo opeva se v latinski čestitki mož:

.. Quem sat Stemma vetus: quem sat pulcherrima Virtus

Illustrat meritis Marte, et in Arte probis..

s pristavkom: „Scripta lege, Acta vide!“ — Pač res, brati in prebirati mora pisanja, videti in pregledovati dejanja, kdor hoče prav čislati — Valvasorja.

Veliko delo svoje poklanja umetni pisatelj deželnim stanovom Kranjskim, kateri so ga tedaj vrlo podpirali. V predgovoru sprelepo omenja o slavni domovini svoji: „Crain hat sich daran begnügen lassen, daß es schreib-würdig wäre, und hierauf mehr gesehen, als daß viel von ihm geschrieben würde; in dem Es jederzeit die Ruhmwürdigkeit höher als das rühmen, und die Thaten viel edler als Worte geschätzt..“ —

„Opustivši obširniji pregledovanje vsih njegovih del, odprimo le veličastno knjigo „Ehre des Herzogthums Krain“, natisnjeno v nemškem jeziku v Ljubljani 1689 v 4 debelih pôlovnih vezkih, in preglejmo jo, prepričati se neprecenljivega zaklada, ki nakupičen leži v njih, in le čaka domorodcov, da bi ga vzdignili tudi v domačem jeziku! Koliko znamenitih reči bi se dalo iz Valvasorja svetu razodeti! Ko pa naravnost rečem, da nobena dežela se ne more ponositi s takim krajopisjem, kakoršni je Valvasorjeva „slava Krajske vojvodine“, vendar — tako piše dr. Janez Bleiweis v Koledarčiku Slovenskem za l. 1853 — ne zakrivam mnogih pomanjkljivost, pomot in slabost, ki jih najdemo v hvaljenem delu; tode ktero delo tacega obsežka in tacega časa je popolnoma? Njegovo popisovanje mest, trgov itd. s pridjanimi popisi zgodovinskimi, in popisje šeg in običajev starih Jugoslavenov je pa tako izverstno, da ga ni enacega. Vedenja starih Krajcov in mnogih njegovih sosedov ne najdeš nikjer tako natanjko in zvesto popisane, kakor ga je popisal naš Valvasor.

Poglejmo v bukve njegove!

Pervi vezek knjige „Ehre des Herzogthums Krain“ (Bukv. I—IV. str. LIV. 696) obseže popis starodavnih ljudstev, ki so na Krajskem vseljene bile, in popis mejá stare dokaj večí Krajske dežele, ktero loči v 5 krajev: Gorenski, Dolenski, Metliški, Notrajski in Istrianski ali Pazenski kraj. Sredje tadajnega Krajskega stavi na Obloke... Dalje

popisuje v 1. vezku, tode le ob kratkem, mesta, gradove, terge, fare, vasi, hribe in doline, reke in jezera, zrak in podnebje, vreme, rastljine, rude, živali in natorne svojnosti Krajske dežele, katerim popisom priklada mnogotere podučne in kratkočasne povestice, pravlice, pa tudi debele vraže ..

Drugi vezek (B. V—VIII. str. 836) obseže popis mnogoverstnih narodov (kterih 11 našteje), ki so poredoma se vselovali na Krajskem. Slaveni so bili po njegovem številu deveti narod, ki se je po mnenji Valvazorja okoli l. 548 po Krist. rojstvu na Krajskem vselil. Tù govori Valvazor veliko od Slovenov in Vendov (se vé da tudi dokaj napčnega), od slovanskega jezika, njegovega razširjenja po svetu, — omeni cirilice in glagolice in natisne nju pismenke. Gospodnjo molitev („Oče naš“) je natisnil razun latinskega v 13 slovanskih narečjih ... Dalje popisuje v tem vezku nošo, šege, navade, razvade in običaje Krajncov, Istrijanov, Horvatov, Vlahov itd... V dostavku tega razdelka našteje Valvazor od sv. Cirila začemši noter do njegovega časa vse imenitniši pisatelje na Krajskem. V 7. bukvah razlaga véro na Krajskem; začne od paganov (ajdov) in njih bogov; razlaga potem spreobrnjenje starih Krajncov h katoliški veri po sv. Marku in Hermagoru; popisuje za tem razširjenje luterško-evangeljske vere na Krajskem, nje pregnanje in zatéro; razlaga prizadevanje sv. Metuda za vpeljanje domačega slavenskega jezika pri sv. maši namesto latinskega na Krajskem in Koroškem, popiše na dalje dovoljenje tega, kmalo pa natolcevanje pri papežu, da sveti Metud krivo vero uči... in poslednjič popiše prepoved slavenskega jezika pri sv. maši. V tem vezku oméni Valvazor še svetnikov na Krajskem, patriarhov, škofov, samostanov in far.

Tretji vezek (B. IX—XI. str. 396 + 730 = 1126) popisuje vlado in vladarje na Krajskem; tudi so gèrbi plemenitnih rodovín obrisani. Za tem sledijo nedopovedljivo mični popisi in obrisi mest, tergov, starih in novih gradov, samostanov, z zgodbami in znamenitostmi njihovimi; povsod so slovenske imena pridjane. Vse to da temu vezku posebno ceno.

Četerti vezek (B. XII—XV. str. 612 + 62 = 674) obseže popise in obrise ravno po teh vodilih tudi mnogih Horvaških mest in gradov, popise turških stražnic, turških vojsk in poslednjič vsih vojsk na Krajskem in v sosednih deželah od starodavnih časov noter do časa Valvazorjevega; imenitniši vojske so v podobah izrisane.

To, dragi bravec, je obsežek imenitne knjige, katero smémo po vsi pravici slavo Valvazorja imenovati.

In zares mu je, ko je prišla omenjena knjiga na dan, od vsih strani donela čast in hvala, katero so mu prepevali pesniki v latinskih, nemških, slovenskih, horvaških in dalmatinskih pesmih, ki so verlega moža tako razveselile, da jih je postavil na čelo pervega vezka pozneje izdanih iztisov.“ Tako dr. J. Bleiweis.

Opis Krškega okrajnega glavarstva.

I. L.

(Dalje.)

R a d e ō e. *)

a) Zemljepisni del.

Imenitna železniška postaja je Zidani Most, kjer se Savinja v Savo izteka. Od Zidanega Mosta gre postranska proga južne železnice v Zagreb in Sisek na levem (štajerskem) bregu Save. $\frac{1}{4}$ ure od Zidanega Mosta južno, tik desnega brega Savinega, je

*) Ako se sim ter tje vrine kaka pomota, prosim čč. gg. tovariše, da mi pošljejo popravek, predno oskrbim ponatis tega opisa.

prijazen trg Radeče, ki šteje 115 hiš in 691 prebivalcev, kateri govoré večinoma slovenski jezik, da-si so mnogi tudi nemščine zmožni. V trgu je trirazredna ljudska šola v novem, čednem šolskem poslopji. Za šolo ugodne mladine je nad 300 dečkov in deklie, a v šolo jih hodi le nekaj nad 200. V trgu je župljánska cerkev sv. Petra. Župnina šteje nekaj nad 2800 duš in ima še podružnice: sv. Martina na Vrhovem (s pokopališčem), sv. Treh Kraljev na Bruneku, sv. Nikolaja na Močilnem, Device Marije na Žebniku, sv. Katarine na Jelovem in sv. Nikolaja na Savi (s pokopališčem). Kapela je tudi v gradu Dvoru (Weixelstein). Tržani se pečajo s poljedelstvom, z vino- in živino-rejo, s kupčijo in z rokodelstvom. Tù so uradi: c. k. okrajna sodnija, c. k. davkarija in c. k. žendarmerija. V Radečah je sedež predstojništva Radeške občine, pod katero spada še 16 vasí: Dobrava (106 prebivalcev), Goreljce (71 preb.), Hotemež (170 preb.), Jelovo (162 preb.), Log (46 preb.), Loška Gora (27 preb.), Močilno (145 preb.), Njivice (104 preb.), Podkraj (297 preb.), Praprotno (83 preb.), Rudna Vas (49 preb.), Žebnik (105 preb.), Stari Dvor (74 preb.), Vrhovo (232 preb.), Brunek (44 preb.) in Brunska Gora (97 preb.). Poleg Radeč teče Sava, čez katero prevažujeta dva brodova: jeden na severnej strani na Zidani Most, drugi na južno-vzhodnej v Loko. V Savo se izteka potok Zapota, ki v trgu goni šest večjih mlinov. Nad trgov se na severnej strani dvigajo skalnati hribi, na katerih je razvalina starega Radeškega gradú. Nad Njivicami pa so razvaline Žebnika (477^m v.). Pol ure od Radeč poleg okrajne ceste, ki pelje v Svibno in Št. Jurij, je papirnica, lastnina marljivega domoljuba gosp. Val. Krisper-ja. V Radečah je Radeška grajščina, kakih 10 minut od trga na Savi pa grajščina Dvor in tudi na Hotemeži je grad enacega imena. Prvo ima zdaj v lasti g. Moric Löwenfeld, a poslednji dve g. vitez Gutmannsthal-Benvenuti.

b) *Zgodovinski del.*

V dobi mogočnih Rimljanov bila je tù najbrže ladijestaja. To pričajo razne starine, ki se tù najdejo. Verjetno je tudi, da so pri Zidanem Mostu užé Rimljani imeli most čez Savo, kajti našli so se tudi ondi na kranjskej strani rimski denarji; tudi še kažejo mesto, na katerem je v onih časih stal most. O Radečah vender ni bilo prej sledú, dokler niso nad zdanjim trgov plemenitaši postavili starega gradú. Najbrže so bili to plemeniti in mogočni rod Ostrovharjev,*) ki so bili postavili tudi grad Svibenjski in Žebnik. Zato se Svibno še danes v nemškem jeziku Scharfenberg imenuje. Ti gradovi so stali najbrže že okoli leta 1000 po Kr. Ostrovharji so imeli še več drugih gradov na Kranjskem in Štajerskem; zadnji te slavne kranjske plemenite rodovine je umrl v 14. stoletji. Pod gradom se je s časom postavil trg, o katerem se pa vsled mnogih požarov ne vé, kdaj in od koga je dobil tržne pravice. Najbrže od svojega grajskega gospoda, kajti Radeče niso bile lastnina deželnega kneza. V 15. stoletji so imeli cesarski velike boje s Celjskimi grofi. V teh bojih so bili poslednji razdejali most pri Zidanem Mostu. Takrat so tudi, kakor Valvazor poroča, Radeče zeló trpele. Zato je pa videti na Valvazorjevej sliki ta trg še v 17. stoletji prav majhen. V lasti ga je imela takrat z grajščino vred rodovina Mordax, ki je imela pa tudi Žebnik. Poslednji grad je bil že takrat, t. j. pred 200 leti, v razvalinah, stari Radeški pa je še stal, toda stanovali niso več v njem.

Kakor so slehrni kraj v teku dolgih stoletij zadevale razne nesreče, tako tudi Radeče niso bile brez nadlog. Razsajali so v trgu hudi požari; koliko jih je bilo in kdaj je bil zadnji, se natanko ne vé; pripoveduje se, da jih je bilo šest. Da bi Bog obvaroval trg te silne nesreče, vpeljali so tedanji tržani na binškošno nedeljo obhod (procesijo) po trgu, katera obljuba se še dandanes slovesno izvršuje.

*) L. 1206. se pa vender užé govori o „Radeških gospodih“.

Turki so gotovo tudi tod divjali. V tem nas ukrepi pravljica o Radeškem brusu; tako se namreč imenuje skalovje na severnej strani Radeč. Ko je Turek v te kraje prihrul, bežali so stanovalci pred njim na pečine pri brodu; hudomušni ljudje so jih pa smešili, da so šli le nože in kose brusit, da bi potem tem huje Turke klali. O tem brusu, s katerim so užé od nekedaj Radečane dražili, govori tudi Valvazor.

Tretja nadloga, ki je Radeče zadela, bila je kuga 1576. l.

Radeče so v cerkvenem obziru znamenite. Svoje župnine ni ta trg dolgo imel. Spadal je pod veliko štajersko župnijo v Laškem (Markt Tüffer), v Radečah je le namestnik (vikar) Laškega župnika opravljal službo božjo. Beneficij, ki ima še zdaj na štajerskej strani, onkraj Radeč, svoje posestvo in hišo, ustanovil je grof Jurij Vernè, 1461. l.; župnina pa je bila ustanovljena še le 1618. l. V 16. stoletji 1574. l. nahajamo tukaj kot katol. vikarija Daniela Slede-ja. V Radečah je pa v tem času, ko se je tudi pri nas protestantovska vera širiti jela, pridigoval luteranski duhovnik, kateremu je pomagal tudi luteranski šolnik, dokler ni bila ta vera okoli l. 1600. ostró prepovedana. V Radeče je s Štajerskega pridigovat hodil tudi imenitni luteranski duhovnik Primož Trubar (v letih 1530. — 1540.), ki je bil takrat župnik v štajerski Loki. Zdaj je pa že kacih 100 let, kar so Radeče v Ljubljanski škofiji.

(Nadaljeval se bo ta opis v posebni knjižici, ki izide v bodočem letu.)

(Dalje prihodnjič.)

Rujavi hrošč.

Obravnava na srednji stopinji.

Učni pripomočki: Vsak učenec naj ima mrtvega hrošča, učitelj tudi mrtvega hrošča in povekšano podobo hrošča, ličinke in bube. Če je mogoče, naj ima učitelj tudi živo ličinko.

I. Popis hrošča.

Danes bodemo nekoliko natančneje ogledali hrošča, ki ga ima vsak iz mej vas pred soboj! — V koliko delov razdelujemo telo hroščev (kebrov)? — V tri. — Imenuj jih! Glava, oprsje in zadek. — Koliko delov bomo tudi na rujavem hrošči razločevali? — Tudi tri. — Vzemite zdaj hrošča v roko! Hočemo si najprej njegovo glavo ogledati. Kakšna je njegova glava gledé velikosti? — Majhna. — Kaj vidite vse na glavi? — Oči, tipalnici in usta. — Kakšne so njegove oči? — Precej velike in negibljive. — Kakšne ste tipalnici na koncu? — Debelejši. — Bomo rekli: Tipalnici ste veterničasti! — Čemu so tipalnice? — Da ž njimi tipa. — Kje pa ima hrošč usta? — Spredaj. Njegova usta so grizoča, ker ž njimi grize. Povej ti! (Tukaj se vse ponovi in zapiše.)

Telo hroščevo razdelujemo v tri dele in sicer: Glava, oprsje in zadek. Na glavi ima precej velike negibljive oči, veterničaste tipalnice, s katerimi tipa in spredaj grizoča usta.

Kateri del bodemo zdaj opazovali? — Oprsje. — Koliko členov razločujemo na oprsji? — Tri. — Kako podobo imajo ti členi? — Podobo obročkov. — Prvi se imenuje vratni ščit! — Kaj se nahaja na vsakem členu? — Po dve nogi. — Koliko parov nog ima hrošč? — Pri nogi razločujemo zopet tri dele. — Zgornji del je stegno, srednji golen in spodnji stopalo. — V kaj se končujejo noge? — V krepeljce. — Jih opazite (razločujete) na vašem hrošču? — So veliki? — Ne, majhni. — Koliko kril ima hrošč? — Štiri, dve trdi in dve mehki. — Na katerem obročku se nahajate trdi krili? — Na drugem zgoraj. — Kje se nahajajo mehka kožnata krila? — Na tretjem obročku.

Bomo vse ponovili in zapisali!

Oprsje je iz treh obročkastih členov, prvi se imenuje vratni ščit. Na vsakem členu ste po dve nogi, katere se končajo v male krempeljce. Zgoraj na drugem obročku se nahajate trdi krili ali pokrovki in na tretjem kožnata krila.

Kateri del hrošča je največi? — Zadek. Kaj vidiš na njem? — Obročke. Koliko jih je? Štej jih! — Šest. — Med temi obročki zapazite majhne luknje; skozi te hrošč diha. V kaj se končuje zadek? — V dolgo navzdol pripognjeno špico.

Se ponoví in zapiše!

Zadek je iz 6 obročkov, med temi so majhne luknjice, skozi katere hrošč diha. Zadek se končuje v dolgo navzdol pripognjeno špico.

Kake barve je hrošč zgoraj? — Rudečorujave. — Kake barve so tipalnice? Tudi rujave. Kake barve so noge? Rujave. Kak je hrošč na obročkih zadka? Rožnast. Drugače je črne barve.

Pokrovke, tipalnice in noge hrošča so rujave; obročki zadka so rožnati, drugače je črne barve.

II. Ob čem se živi, kako se pomnožuje; — škoda.

V katerem letnem času vidimo hrošča? Vzpomladi. — Imenuje se zato tudi vzpomladnji hrošč. — Kateri je že opazoval kako hrošč leti? — Kdaj leta najraje? — Zvečer. Kaj si slišal? Brenčanje. Kaj mislite s čim hrošč tako brenčí? — S trdimi krili, kateri se glodate.

Se ponoví in zapiše.

Hrošči se prikazujejo vzpomladi meseca maja in zvečer z glasnim brenčanjem okoli rojijo.

Se prikaže hrošč vsako leto v velikem številu? — Ne, vsako četrto leto, po nekaterih krajih tudi vsako tretje leto. — Leto, v katerem se hrošč v zeló velikem številu prikaže, imenuje se hroščevo leto. Je bilo letos tudi hroščevo leto? — Ob čem se živi hrošč? — Ob listju in cvetju. Vidite otroci, ravno s tem nam delajo hrošči zeló veliko škode. Velikokrat ste užé videli meseca maja češpljo, slivo in druga drevesa gola, kakor bi se bila posušila; to je hroščev nič vredni čin. — Hrošči tako vjedajo prvo polovico maja, potem se še le počasi zgublajo. Samci prej poginejo.

Se ponoví in zapiše!

Hrošč se prikaže vsako četrto leto v velikem številu, živi se ob listju in cvetju in nam s tem zeló škoduje.

Samice se potem zarijejo v zemljo in odložijo tukaj kakih 40—50 belkastih jajčic, iz teh se razvijejo čez nekaj časa živalice, katere vsak iz mej vas dobro pozná; imenujejo se ličinke, ogreci ali tudi podjedi. Kdo vé, zakaj se imenujejo podjedi? — Dobro si povedal! Te živalice nam podjedajo koreninice. Tukaj vidite tacega podjeda ali ličinko! (Učitelj pokaže!) Hočemo si ta škodljivi mrčes nekoliko ogledati! Kako dolg je ta črv? — Do pet centimetrov. Kako debel? — Kakor prst. Kake barve? — Belorumenkaste. Kake barve je proti debelejšemu koncu? — Modrikaste. — Tukaj ima ličinka črevo in v njem se črevo skozi kožo blišči. Od tod ta modrikasta barva. Kake barve je ličinka? Kake barve je proti debelejšemu koncu? Od kod ta modrikasta barva? — Kaj vidite na glavi? (Učitelj kaže.) Kratke tipalnice. Kaj še? Čeljusti. S temi čeljusti pregrizne ličinka palec dolgo korenino. Kje pa ima oči? Jih nima, ker jih v zemlji ne potrebuje. — Kako je njeno truplo? Členasto. Ima tudi noge? Koliko? — Šest. Kje se nahajajo? Na prvih treh členih ali obročkih.

Bodemo ponovili in zapisali!

bi se vršila konferencija, razpostavila svoje učne pripomočke, da bi učitelji videli, kaj da vse ima. Omenim naj tudi še to, da so mnogi gg. učitelji izrazili željo, naj bi bila prihodnja konferencija v Trziču. Bodemo videli, ali se nam bo ta želja izpolnila. — Obedovali smo pri g. Sušniku. — Pogrešali smo, žalibog, letos prijaznosti in vzajemnosti, ki je prejšnja leta vladala v našem okraji. Kdo je temu kriv, nočemo vsaj za zdaj na drobno razpravljati. Kdor se misli odlikovati s tem, da seje nemir mej sobrati, pač bolj modro storí, ako si poišče drug kraj za svoje nečastno delovanje. Svet je velik, naše prijateljstvo pa tudi še vedno tako veliko, da mu bodedo iz dna srca voščili: »Srečen pot!«

Podratitovski.

Iz Ljubljane. Kurs sadje- in vinorejski za ljudske učitelje na Slapški šoli začne letos 16. t. m. Slavni deželni odbor je v ta tečaj vzprejel naslednje gg. učitelje: Kalin Fr. iz Vrema, Trost Fr. iz Podrage, Kokalj Šimen iz Mošenj, Čop Jos. iz Ribnice, Tomšič Stef. iz Stare Loke, Klinar Fr. iz Šent-Vida, Koželj Gregor od Šent-Gotharda, Rihtaršič Iv. iz Dobernika, Koncilja Fr. iz Žuzemberga, Bartol Matija iz Črmošnic, Javoršek Ant. iz Mengeša, Strel Ferd. iz Radovice, Rašič Alojzi iz Čateža in Pirnat Jernej iz Prečine.

— Kdaj naj bi bil občni zbor »Slovenskega učiteljskega društva«, »Nar. šole« in »vdovskega društva« naj bi gg. udeležniki sami določili, ali bi bilo primerneje meseca septembra, ali oktobra t. l. Prosimo, da bi nam gg. udje imenovanih društev blagovolili naznaniti svoje misli!

Raznoterosti.

— „Dela za koš“. Pod tem naslovom prinaša „Vaterland“ v 211. številki dné 3. avgusta 1883 sledečo notico: Za oficijelna okrajna učiteljska zborovanja morajo vsakokrat učitelji razne po c. kr. šolskih gosposkah odkazane naloge izdelati, katere se potem šolskim gosposkam izročé. O tem poroča „organ štajerske učiteljske zveze“ to-le: Pred nekajimi tedni kupi v Gradci trgovec g. Mekl iz Šmarjete pri Ptuji 20 kilogr. počačkanega (makuliranega) papirja, ter ga pripelje domov. Kilogram je plačal po 14 kr. In kaj je bilo na papirji pisanega? — Bila so dela za okrajna učiteljska zborovanja leta 1878. Vprašati se moramo, zakaj smo primorani taka dela predlagati? Mar za učiteljstvo ni nečastno, ako se zborovajska izdelovanja ponujajo po 14 kr. kilogram in je prebirajo potem trgovski pomočniki in učenci? Omenjenih 20 kilogr. konferenčnih spisov je iz okraja Konjiškega, Celjskega, Graškega in Ptujškega. Dogodba in razsodba o njej sta drastična osvetljava modernega šolskega „švindela“. — In kaj se pa pri nas zgodi s konferenčnimi spisi? O tem vprašanji naj bi se gg. nadzorniki ob priliki nekoliko razgovarjali in kaj pametnega ukrenili. Ta nasvet sevéda bo ostal samo tū na papirji, kajti kar obstaja institut nadzorništva, ni bilo slišati še, da bi se bili okrajni šolski nadzorniki zbrali v skupno posvetovanje ter določili načela, po katerih bi se morali zaradi jedinstva v šolstvu vsi ravnati. V postavi se vé to ni vtemeljeno, no in zato tega treba ni.

Razpisi učiteljskih služeb.

Na Kranjskem. Podučiteljska služba na deških ljudskih šolah v Ljubljani s 500 gold. letne plače in s postavnimi starostnimi dokladi. Prošnje c. k. mestnemu šolskemu svétu do konca tekočega meseca. — Na enorazrednici v Begunjah na Gorenjskem s 450 gold. letne plače in s stanovanjem. Prošnje c. k. šolskemu svétu v Radovljici do konca septembra t. l. — Druga učit. služba v Planini s 450 gold., na slučaj tretja s 400 gold. letne plače. — Prva učit. služba iz šolskega voditelja na Unci s 500 gold. letne plače, s stanovanjem in z zakonito doklado in druga učit. služba s 400 gold. letne plače. Prošnje c. k. okrajnemu šolskemu svétu v Logatci do 1. septembra t. l. — V šolskem okraji Ljubljanske okolice: Na 4razr. ljudski šoli na Vrhnikih III. uč. služba s 500 gold. letne plače. — Na 2razr. ljudski šoli pri Dev. Mar. v Polji: a) I. uč. služba s 500 gold. letne plače in s stanovanjem, b) II. uč. služba s 400 gold. letne plače; — v Šiški II. uč. služba s 450 gold. letne plače; — na enorazrednicah v Polhovem Gradcu, v Šent-Jurji, pri sv. Kocijanu, na Kopanji po 450 gold. letne plače in s stanovanjem in pri sv. Jakobu pri Savi s 400 gold. letne plače in s stanovanjem. Prošnje pri c. k. okrajnem šolskem svétu Ljubljanske okolice do 24. t. m.